

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Васильєв К. К., д-р мед. наук;
Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., канд. іст. наук;
Звагельський В. Б., канд. філол. наук;
Клименко В. А., канд. іст. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук

Видання рекомендовано до друку рішенням вченої ради юридичного
факультету Сумського державного університету
(протокол № 9 від 26.06.2013 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія,
проблеми, перспективи : зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми,
21 травня 2013 р. / за заг. ред. В. А. Нестеренка. – Суми : Сумський
державний університет, 2013. – 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів,
студентів та молодих вчених ВНЗ України, виголошені в рамках II
Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні
процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи»
(Посвідчення УкрІНТЕІ № 100 від 21 лютого 2013 р.), присвячені актуальним
питанням суспільно-гуманітарних наук.

інституціях та діячах лише джерело неприсмного клопоту і відповідно до них ставилися. Нарешті, з кінця 1942 р., коли окупанти остаточно визначилися щодо самостійницьких претензій націоналістичних кіл, вони відверто вдалися до репресивних заходів, у тому числі й відносно «Просвіти». Далі історик, оцінюючи діяльність цих товариств, називає їх «поодинокими «острівцями», в яких жевріла культура і діяли її ентузіасти [6, с.41-42].

---

1. Сумський вісник (Суми). – 1942. – 6, 20 лютого.

2. Визволення (Конотоп). – 1942. – 17 травня.

3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф.КМФ-8, оп.2, спр.157, т.1, арк.206.

4. Там само, арк.2.

5. Державний архів Сумської області, ф.Р-1951, оп.1, спр.2, арк.185.

6. Коваль М.В. «Просвіти» в умовах «нового порядку» (1941-1944 рр.) // М.В.Коваль // Український історичний журнал. – 1992. – №2. – С.37-42.

НЕСТЕРЕНКО Л.О.

СРІБНЯНЩИНА В РОКИ ОКУПАЦІЇ. СРІБНЯНСЬКА ТРАГЕДІЯ

Все далі і далі віддаляються від нас події Великої Вітчизняної війни. Проте і донині залишається в науці ще багато недостатньо досліджених питань. Змінюються і самі підходи до їх вивчення, уточнюється кількість жертв фашизму, ведуться пошуки місць масових захоронень мирного населення, пропалих безвісти воїнів тощо.

Завданням даного дослідження є характеристика окупаційного режиму на Срібнянщині (Чернігівська обл.) у 1941 – 1943 рр., висвітлення Срібнянської трагедії, що відбулась у лютому 1943 р., ролі поліцаїв та їх прибічників.

15 вересня 1941 р., після відступу радянських військ із Срібнянщини, район опинився під владою німців. Проте колишньою владою багато людей було залишено в районі для підпільної роботи.

Начальником місцевої жандармерії керував Вільгельм Карл Кампманн – (люди вимовляли його прізвище Каухман або Кахман). Встановлення окупаційного режиму на Срібнянщині супроводжувалось поодинокими арештами та стратами партійного й радянського активу та членів їхніх сімей, які тривали протягом жовтня-грудня 1941 р. У січні нового 1942 р. близько 20 євреїв –

жителів сіл Подолу та Харитонівки – було заарештовано та відправлено до Прилуцького гетто, мешканців якого у травні того ж року спіткало масове знищення [1, с.247].

Масові арешти «неблагодійних» проводилися наприкінці лютого 1943 р. Списки активістів по кожному населеному пункту заздалегідь готували місцеві поліцаї та їх прихильники. А після узгодження і затвердження ці документи передали сільським старостам на виконання. Старости окремих сіл попереджували через своїх довірених людей жителів, яких мали заарештувати. Так, сільський староста села Іванківці Дмитро Захарович Нестеренко [2, с.31], за свідченнями М.І.Боровика його звали Дмитро Захарович Максименко [3], отримавши список, пізно ввечері прийшов додому до свого товариша, попросив знайти надійну людину, якій той довіряє, щоб попередити односельців. Староста наголосив, що в разі викриття цієї людини загине багато іванківчан, в тому числі й вони із своїми родинами. Після цього, прихопивши списки приречених, він на певний час зник із села. Дякуючи старості, ніхто з мирних жителів села у полум'ї школи не згорів.

За свідченням жителів с. Гурбинці, перед днем трагедії сільський староста Семен Наумович Сай зник із села, а Павло Антонович Ляшко, який не по своїй волі був у старостаті писарчуком, вкинув ті списки у грубу, де палав вогонь. Збереження життя гурбинчан і стало найбільшою заслугою перед односельцями керівника села. Проте знайшовся зрадник, який вислідив і доніс на старосту. Семена Наумовича Сая заарештували, катували й у Ромнах було вбито [2, с.10]. Мабуть через якусь «провину» перед окупантами, в Ромнах було закатовано і старосту села Харитонівка Артема Климовича Ковгана [2, с.28].

Староста села Каложниці Степан Шаповал також завчасно попередив всіх тих, хто були записані у тому смертельному списку і більшість людей встигли зникнути з села. Ніхто не згорів у палаючій школі із села Гнатівка [2, с.17, 24].

Пощастило і жителям села Поділ у тому, що в них старостою був Іван Михайлович Артеменко, а старостою общини – Трохим Михайлович Бурдай. Обидва вони запевняли німців у тому, що «у селі активістів немає». Сільські поліцаї, за свідченнями очевидців, також не були агресивними, мовчали [2, с.24].

Проте в окремих населених пунктах старости сіл, як і поліцаї, проявили особливу жорстокість до своїх односельців. Так, староста селища Дігтярів Малиш та поліцаї Лимар і Сисуненко

«відзначились» у арешті односельців. Було заарештовано більше 60 осіб (56 спалено у школі та 12 розстріляно). Хапали тих, хто був у тому списку, й кого не було [2, с.13]. «Чорна» слава у селі Горобіївка ходила про поліцая Погибка та сільського старосту Неділька, які під час німецької окупації відзначалися особливою жорстокістю до односельчан [2, с.20].

21 і 22 лютого людей майже з усіх населених пунктів району звозили до приміщення Срібнянської середньої школи. Їх силою заганяли до приміщення, тримали без їжі і води у переповнених класах у страшній задусі. Коли люди вибивали вікна, щоб попросити для дітей хоч зменську снігу, то у відповідь чули автоматні черги. В ніч з 22 на 23 лютого почались розстріли. Всього цієї ночі близько 100 чоловік було розстріляно у парку біля викопаної задалегідь ями. У Книзі Скорботи подано імена 753 страчених цього дня [1, с.247.]. Серед них було близько 200 дітей [4, с.595].

Відступ німецьких військ, як і по всій території області, супроводжувався тотальним знищенням населених пунктів разом із мешканцями. Так, нацисти разом із поліцаями жорстоко розправились із жителями с. Іванківці та х. Сергушки (загинуло більше 60 осіб) [1, с. 247].

Існують різні підрахунки жертв від рук окупантів у Срібнянському районі. Так, в доповідній записці поданій голові Чернігівського облвиконкому тов. Костюченку головою районної комісії (Редько) вказано, що у Срібнянській школі було спалено 682 особи. Всього ж за роки окупації спалено, розстріляно і закатовано 827 осіб. Серед них дітей до 15 років – 277, від 20 до 50 – 355, від 60 і далі – 195 [2, с.3]. Було відправлено на каторжні роботи в Німеччину – 1079 чоловік, з них жінок – 615, чоловіків – 464.

Згідно новіших даних (90-ті рр. ХХ ст.), опублікованих у Книзі пам'яті України, всього за роки окупації Срібнянщини німці знищили 1511 чол., а 1745 жінок, чоловіків і підлітків вивезли на каторжні роботи в Німеччину [4, с.595].

Дещо інші дані подано в обласній Книзі Скорботи. Так, за матеріалами Державної надзвичайної комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських окупантів за період окупації було знищено та поховано на території сучасного Срібнянського району 823 чол., у тому числі військовополонених та цивільних громадян. Вивезено на каторжні роботи до Німеччини 1115 чол.

На сьогодні у районі знаходяться 4 братські могили мирних жителів: три у селі Іванківці, одна у смт. Срібному; і 2 спільні поховання радянських воїнів – у селах Горобіївка та Іванківці [1, с.248].

Незважаючи на розбіжності в даних стосовно загиблих у Срібнянському районі під час окупації, варто зазначити, що значну роль у знищенні мирних жителів відіграли поліція та їх прибічники. Адже саме вони склали списки активістів, вистежували і полонили партизанів, відловлювали і звозили до Срібнянської школи місцевих мешканців, власне і розстрілювали своїх односельців.

---

1. Книга Скорботи України /В.М.Тандура, Я.І.Рутар, О.Б.Коваленко та ін. – Чернівці: РВК «Десянська правда», 2006.

2. Денисенко В.І. Срібнянська трагедія: Документальні нариси, оповідання. – Ніжин: ТОВ „Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007.

3. Спогади Боровика Миколи Івановича (1936 р. народження) про роки окупації німцями села.

4. Книга памяти Украины. Черниговская область. 8 том. – Киев: Поисково-издательское агентство «Книга памяти Украины», 1997.

ПОТІЙ Н.М.

РОЛЬ ПОПЕЧИТЕЛІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСЬКИХ ШКІЛ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ДР. ПОЛ. XIX ст.)

Питання поширення освіти та підвищення якості знань завжди було і залишається актуальним. Постійне удосконалення шкільної освіти зумовлює пильну увагу дослідників до історії її розвитку. Зокрема, інтерес викликає діяльність земських шкіл, які існували впродовж другої половини XIX – початку XX ст. У Чернігівській губернії у вказаний проміжок часу саме цих шкіл було відкрито найбільше. Вони ж вирізнялися й якісно з-поміж навчальних закладів інших відомств. Нині малодослідженим аспектом функціонування початкових навчальних закладів є питання безпосереднього керівництва ними. Нашою метою є з'ясування ролі попечителів у роботі земських шкіл, яку вони відігравали впродовж II половини XIX ст.

Відповідно до *«Положення про початкові народні училища»* від 14 липня 1864 р. засновники шкіл для керівництва навчальними закладами могли обирати спеціальних попечителів. Останні мали відповідати за порядок в училищах та звертатися до повітових училищних рад для вирішення шкільних питань [6, с.41]. У наступному *«Положенні про початкові народні училища»* від 25 травня 1874 р. вказувалося, що попечителі мали затверджуватися губернською училищною радою за поданням повітової. Вони могли брати участь у засіданнях повітових училищних рад, але лише в обговоренні тих питань, які стосувалися безпосередньо їхніх училищ [7, с.228-229].